

קשר הדמיון

ר' ברוך פרום

יש כמה סוגי דמיון, יש דמיון שלעומת השכל הברור, הוא שכל נמוך, כח ההרגל, או ביטוי לתאוות, מדמה מטרות בדויות ומתעתעות, ויש דמיון עליון, כמעט נבואי, חלומות גדולים, שהרבה למעלה מהשכל הברור, הטהור. אבל שני מיני דמיון אלו לא מנותקים זה מזה, יש קשר ביניהם.

בעולמות הרוחניים הכח הכי נמוך הוא הדמיון, אספקלריה שאינה מצוחצחת, ברם בעולמנו הוא הכי רוחני. המציאות הריאלית לגבינו היא המציאות החומרית הנמוכה, השכל הרציונלי והמדע הברור העוסקים בה רוכשים את מגבלותיה ומצטמצמים בערכיה, אמנם לדמיון כח לפרוץ ולצייר ציורים חופשיים, לכן הוא הבסיס של האמונה, שרק על ידו ניתן להיחלץ מכלא המציאות.

אמונה היא דמיון, השערה, ספק. לדמות מילתא למילתא: רוחני לגשמי, כללי לפרטי, חלק לחלק - זהו כחו של הדמיון, על ידו הכל משתווה, צמצום פוסק להיות צמצום, כי כבר אין מה שיגביל.

יש שתי השקפות על העולם, השקפה שכלית והשקפה דמיונית. ההשקפה השכלית תמיד התקשתה לראות את העולם כריבוי פרטים והשתדלה ומשתדלת לראות את העולם ככלל אחד, כנוסחה אחת. כל מדע מבוסס על הרצון להבין את העולם, כלומר לאחד תחת חוק אחד. אמנם, לעומת זה האומנות כיוונה תמיד להפך, לצאת מהחדגוני ולהראות את עושר וריבוי השינויים. גם מנהיגי מדינות ידעו תמיד כלל פשוט: הפרד ומשול. אלו השנים התבססו על כח המדמה, מדמה את המציאות כראיית חושים ולא כראיית השכל, ראייה אחדותית.

שתי השקפות עולם הן, ההשקפה המאחדת וההשקפה המפרדת.

ההשקפה המאחדת רואה את כל החזון של נמצאים מפורדים זה מזה רק בתור טעות החוש... ואז ממילא מתמצה חשבון הטוב, כי הכל ביחד בוודאי הוא טוב בתכלית הטוב.

ולעומתה של השקפה עליונה זו נמצאת ההשקפה המפרדת, הרואה את המציאות המופרדה בתור חזון אמיתי... החושים וכל ההשגות השטחיות עוזרים על ידיה...

מנהיגי המדינות, וכל הגאונים החברותיים, הם מושרשים ביסוד השקפת הפירוד, בכח המדמה, המראה את המציאות בתכונתה המפורדה¹.

במשך הדורות עם ישראל השתמש ברצון או בכורח לפעמים בהשקפה זו ולפעמים בהשקפה אחרת. אבל בעם ישראל שתי השקפות אלו באו לידי ביטוי בצורה אחרת לגמרי משימושן על ידי הגויים. ההבדל העיקרי הוא שהשקפות אלו לא היו לצורך שלטון או מדע אלא היו שתי רמות בעבודת ה'.

הסתברותה של השקפת האחדות הוא דבר מוכרח, כי עם כל האיחוד שבהויה, עם כל שהכל הוא באמת טוב גמור מצד איחודו, אין אותו הטוב של העליה התדירית מתבטל, ואותה העליה התדירית מתגוונת היא בהתעדנות של כל מצוי פרטי והתעלותו².

באחדות יש איזה חיסרון עליה, כי הכל כל כך טוב, שאפילו רע מסייע להבהירו: "והוא עוד הרבה יותר טוב על ידי התגלות החלקים הרעים שלו"³ (של טוב הכולל).

כח המדמה רואה את הכל מפורד ולפעמים נגרם על ידי כך רע: "וכל מה שתוצאותיה מתגברות הולכת היא האפלה והרשעה ומתגברת"⁴. שהרי בחיסרון האחדות, בלי חשבון הכולל, הרע נראה לבדו ועמו החושך.

1 אורות הקודש ח"ב עמ' תנו-ח.

2 שם.

3 שם.

4 שם.

בגלות, התגברה ראייה אחדותית זו של העולם לעומת הראייה האמיתית והטבעית לעם ישראל, הראייה הדמיונית. כסימן למעבר זה משמש ביטוי חז"ל - "חכם עדיף מנביא", כלומר, היה מהפך בזמן בית שני מנבואה לחכמה, וכידוע הנבואה היא במשלים ודמיונות, האידיאה הדתית באה במקום האידיאה האלוקית היודעת לחדור בכלל האומה, החכמה עם כל עליונותה בכל זאת היא יותר פרטית, כי כל אחד יכול להיות חכם אך לא כל אחד יכול להיות נביא, כל זאת ועוד, הנבואה מיוחדת לעם ישראל דוקא.

כאשר סר רוח אלקים מעל האומה...⁵ הפרטיות נשאה ראש...⁶ שהרי לא דווקא אומה החיה כולה באור האידיאה האלקית צריכה לזה, כי אם לב חפץ... ונטיה מוסרית של יחידים...⁷ והוצרכה עבודת הכללים להימסר לנביאים ועבודת הפרטים לחכמים.⁸

עם ישראל בארצו הוא עם אלוקי. לעומת זאת, בגלות אנחנו נתפסים כעם הספר. בארץ ישראל אנחנו עם עם מטרות מדיניות מאוד ברורות, עם לוחם, לוחם עם עמים אליליים, עם רע וכיעור, בשביל להילחם אי אפשר לראות את אחדות העולם, את הטוב שבכל, בדיוק ההיפך, הכל מחולק בבהירות יתר: כאן טוב, שם רע. ההגדרות הברורות, הלקוחות מעולם המציאות ולא מעולם השכל הן הגדרות של כח המדמה שכה קשור עם עוצמת חיי העם.

כל מה שההארה האחדותית מתגלה, אין הדחיפה והבירור להעלאת כל פרט ולהחזרת כל רע לטוב מתעצם כל כך.⁹

והנפשות המושרשות בדמיון הן נפשות של גיבורי ישראל, שמתגדלות דוקא במלחמה:

5 אורות עמ' קח.

6 ע"פ שם, עמ' קג.

7 שם עמ' קיב.

8 שם עמ' קכא.

9 אורות הקודש שם.

אנו מסתכלים בדורות הראשונים... אותם הדורות שהיו עסוקים במלחמה - והם הם הגדולים שאנו מתייחסים אליהם בידידות וגדולת קודש... אותו מעמד העולם... שהיתה מלחמה כל כך נחוצה בו, הוא גרם להופיע את אלה הנשמות¹⁰.

לעומת זה בגלות, כאשר מסתכלים על המציאות ורואים בבירור את אי האפשרות של תקומת ישראל, מתגברת עבודת ה' השכלית, השכל הוא מלך, והוא גוזר בבירור, בחיוב המוחלט של שליטת הטוב על הכל.

אבל באמת יש עומק נוסף בשתי השקפות אלו, בעומק הזה מתברר הקשר בין שני סוגי דמיון, דמיון נמוך ודמיון עליון.

חכמים בכל הדורות ניסו לתת טעם לבריאת העולם, אף על פי שיתכן ויש כאן עבירה על איסור הכתוב במשנה במסכת חגיגה (ב, א), בכל זאת נתנו שני טעמים לדבר:

אחד, הקדוש ברוך הוא טוב, ומטבעו של הטוב להיטיב¹¹.

שני, הקדוש ברוך הוא היה בכח ורצה לצאת לפועל, כלומר בריאת העולם היא השלמה¹².

עם כל הקושי שבכל טעם, בכל זאת זאת הרמה המקסימלית ביכולתנו למצוא את הטעמים.

בהסתכלות על שני טעמים אלו רואים מיד את הנפקא מינה ביניהם, מי הוא העיקר בבריאה, נשמת האדם, כי בשבילה נברא העולם, או הקדוש ברוך הוא. לפי הטעם השני יותר קל להבין את המושג - עבודת ה', כי באמת עבודה היא צורך גבוה, אבל לטעם הראשון זה לא כל כך ברור, ואמנם ההסבר הוא, שרצונו של ה' להיטיב לנשמות ועבודת ה' היא שבני ישראל יעבדו לנשמות, שכל נשמה היא בת המלך שהתחתנה עם עירוני, וכמשל במסילת ישרים.

הקדמתי שלשתי ההשקפות יש עומק נוסף בעבודת הבורא, כי הרי שני טעמים אלו כנגד שתי ההשקפות הללו. ההשקפה האחרותית, מבינה ורואה את הטוב הכולל בו את הכל, לא נותנת מקום לתוספת השלמה, לכן משמעות העולם היא הטבה. ומולה

10 אורות, אורות המלחמה ב.

11 דרך ה' ח"א פרק ב.

12 עץ חיים, היכל א שער ראשון, ענף א.

ההשקפה הדמיונית שרואה את הפירוד ואת הניגוד בין רע לטוב, כל כולה רצון לתקן ולהשלים ומתוכה מתרגלים לראות את הכל טעון השלמה. יוצא שבדמיון הנמוך, שלא מסוגל להתרומם ולראות את אחדות העולם יש שורש שדוקא ממנו צומחת המחשבה הסודית הישראלית שהיא יסוד עבודת ה' באמת - "עבודה צורך גבוה", היא היא הדמיון העליון.

גם בנפשנו פנימה אנחנו מרגישים שההסתכלות על הטוב המוחלט לא משביעה ולא ממלאת את כל ההיקף של נשמתנו, רוצים אנחנו לראות את התנועה ואת ההתעלות. כך מגלים אנחנו שתי שלמויות: שלמות מוחלטת אין סופית, והיא במצב השלם של עם ישראל רק מחשבת סוד; ושלמות העולה תמיד, והיא במצב השלם השקפה גלויה ושולטת, ובזמן הגלות היא סוד, ובהתעורר זמן הגאולה נדרש הסוד להיות גלוי: סתרי תורה מביאים את הגאולה, משיבים את ישראל לארצו¹³.

אחת מסיבות הכפירה בדור הציונות היא שבגלות היינו רגילים לאורו של עולם הבא, אור אחדותי ועליון מאוד, ובהתעורר האור של ימות המשיח, ההשקפה הדמיונית, שממבט ראשון נמוכה היא מההשקפה האחדותית בנשמות ישראל, כאשר ההתרשלות גרמה שלא הוכנו הלבבות לקבל את האור החדש - ישן הזה, סתר אור זה את אורו של עולם הבא שכה התרגלנו אליו בגלות.

...אור עולם הבא הוא רם ונישא, גבוה ונעלה מאורו של משיח, המוכן להתגלות אלינו בעולם הזה. בעת אשר רחוק היה הזמן, וקוי אור של גאולה היו מכוסים מאוד, אז מרחוק היו מופיעים ביותר ניצוצות אור של עולם הבא. אבל כאשר קרב הזמן, ורגשי אורות של משיח, באופן הראוי להתגלות בעולם הזה, התחילו לזרוח בנפשות, נסתמו יותר אלה קוי האורה העדינים והקדושים קדש קדשים, הבאים ממקור העליון של אור עולם הבא¹⁴.

ראינו שבשלמות המתעלה המושג של עבודת ה' הוא כל כך תואם, ודוקא בה אפשר למצוא את האישיות כבדורות ראשונים. בשלמות המתעלה אדם מרגיש את הצורך, החובה והאידיאל לתרום ולעזור לאידיאל שאין גבוה ממנו, להקים שכינתא מעפרא.

13 אורות, אורות התחיה סד.

14 הראי"ה קוק, גדפס באמונת עתנו ח"א עמ' קמט - קנ.

הוא מרגיש איך זה באמת תלוי בו ובמעשיו, את המאמץ האמיתי שהוא מרומם ובונה, מאלץ את הנשמה כמו בקרב קשה ומסוכן להוציא את כל הכחות, לגלות את כל סגולותיו הטמונים בו.

הדמיון האמיתי, המתעלה על אהבת מדע ברור, הוא כח הנושא את אמונת ישראל, בו לפעמים מתעלים על ההגבלות השכליות, שבגלל גודלו ומעלתו של השכל מנתקות אותנו מבורא העולמים, אלוקי ישראל. השכל נותן הגדרות, שהן נכונות על פי חוקיו, אבל קשה להיחלץ מהן כאשר הן מגבילות את הקשר עם אלקים. כי הרי השכל כאשר הוא בא לחשוב על מהות אלוקית, ממהר הוא לתת את ההגדרות הכי עליונות: שלם, אין סופי. ואם כך אין הוא יכול להשגיח ולשמוע תפילות, ומה גם בגלל הגדרה אין סופית זאת אין לו שם, והוא לערכנו אין ואפס. זוהי בינה מתוקה ומדע אלוקי אמיתי לדעת שיש יחס וקשר, ויחס זה הוא כולו דמיון טהור, לדמות מילתא למילתא, ואין בכלל אלא מה שיש בפרט ואין בפרט אלא מה שיש בכלל, וכמו שעשה אברהם אבינו כאשר השווה ודימה את העולם לבירה וכך ידע על בעל הבירה, השוואה זאת היא מעל השכל הברור, שעם כל בהירותו הוא גם כובל ושקרי, כי הוא רוצה לתפוס בחוק מה שמעל כל חוק, אמנם אין לגנות את השכל, וצריך לדעת מה להשיב לאפיקורוס, אבל צריך למצוא לו מקום אמיתי והוא לברר את הדמיון על ידי צינורותיו הדקים והמדוייקים.

בידיעתנו על שתי דרכים אלו נפתחת לפנינו דלת חדשה בהיתקלנו בסוגיות קשות כמו בחירה, האם חופשית היא, האם מתנהגים איתנו על פי בחירתנו, האם לצדיק טוב ולרשע רע. בהסתכלות הרגילה יודעים לייחס בחירה לבן אדם, אבל בהתבוננות הרי רואים שאפילו בחירה חופשית היא לא חופשית לנו, אלא על כרחנו היא, כי כך נוצרנו, ואם כן תמיד יוכל אדם לטעון שלא מגיע לו את מה שמגיע לו, כי לא הוא בחר לבחור, מה גם שעל כרחך אתה חי, ולא אתה בוחר את כל חלקי המציאות הפועלים בלי בחירתך ומכריחים אותך.

והיה אפשר לגזור, על פי השכל, שבאמת כנראה, אין בחירה חופשית, ואז היינו נתקלים בחוסר משמעות לחיים, שאם אין בחירה אין שום משמעות, אך בפועל אנו לא חיים על פי השכל אלא סמוכים ובטוחים שיש בשביל מה להשתדל, והראיה שכולם בונים ומתקדמים והבטלה מגונה, והנה סתירה ידועה ומפורסמת.

ועכשיו, על פי ההשקפה הדמיונית המתעלה על השאלות של השכל, המקבלת את העולם כמו שהוא ומגלה בכך את השלמות המתעלה - מתגלה עוד חידוש נפלא שאין לייחס את הבחירה לבן אדם, אלא הבחירה האמיתית והחופשית היא של אלקים, "ברוך

שאמר והיה העולם", בלי שום הכרח, בבחירה חופשית, מבחירתו החופשית מושפעת ההרגשה הזאת של משמעות ואהבה להתעלות, ובחירתו של אדם היא ירח המואר משמש גדולה המקרינה אור אמיתי ועצמי. ואז יודעים אנו בפשטות שחיים אנו בהכרח אבל יש בנו מהאור של הבחירה, והמשמעות היא לתת עז לאלקים שבשביל זה נברא הכל.

